

A FOGVATARTOTTAK VALLÁSGYAKORLÁSÁNAK ASPEKTUSAI II. – A 2023. ÉVI KITERJESZTETT KUTATÁS TAPASZTALATAI

*Aspects of the exercise of religion by prisoners II.
– Experiences of the extended research in 2023*

A tanulmány egy 2022-es előkutatás kiterjesztett változata, mely a Börtönlelkészi Szolgálat szerepét vizsgálta a fogvatartottak hitélete tükrében, továbbá azt, hogy a bűn felismerése és a bűnbánatra jutás miként jelenik meg az elítéltek életében és mindezek hogyan hatnak vallásosságukra. Ezen kívül kíváncsiak voltunk arra is, hogy a jogfosztottság elviselésében milyen szerepet kap a börtönlelkészekkel való kapcsolattartás. Kérdőíves felmérésünket 12 bv. intézetre kiterjedően 320 fő fogvatartott bevonásával végeztük.

Kulcsszavak: börtönlelkészi tevékenység, bv. intézeti hitélet, bűnbánat, kérdőíves felmérés, Börtönlelkészi Szolgálat

This study is an extended version of a preliminary study conducted in 2022, in which the role of the Prison Chaplaincy Service is examined in the light of the prisoners' faith life, how the recognition of sin and repentance are reflected in the lives of prisoners and how this affects their religiosity, and also the role of the contact with prison chaplains in the endurance of disenfranchisement. We conducted our questionnaire survey involving 320 prisoners in 12 prisons.

Keywords: prison chaplaincy, prison faith life, repentance, questionnaire survey, Prison Chaplaincy Service

Bevezető

A Belügyi Szemle 2022/4. különszámában „*A fogvatartottak vallásgyakorlásának aspektusai*” címmel megjelent tanulmány eredményeinek kiértékelésekor felmerült egy további, az előzőre épülő kutatás igénye. A téma folytatását az indokolta, hogy kíváncsiak voltunk arra, hogy egy szélesebb megismerési talapzatra épülő felmérés (több fogvatartott bevonásával, jobban megkonstruált, több adekvát választ biztosító kérdőívvel) elvégzése vajon hasonló, az első kutatás eredményeit megerősítő megállapításokat szolgáltat-e? Dr. Veres András püspök beszédéből idézettek szerint¹ a bűnelkövetők, az elítéltek köréből csekély számban jutnak el a (bűn)cselekményük felismerésére és a valódi bűnbánatra. Az első kérdőív direkt módon ugyan nem tartalmazott kérdést a bűnbánattal összefüggésben, ugyanakkor a fogvatartottak részére adott volt a lehetőség, hogy az azzal kapcsolatos gondolataikat megjelenítsék. A bűn, a bűnbánat felismerésének szükségessége csupán két fő fogvatartott mondatai között jelent meg, ezért az okok feltárását a kibővített, módosított kérdőíves felmérés révén próbáljuk megválaszolni. Az első kutatás során szerzett nem várt eredmények közül kiemelendő, hogy a megkérdezett fogvatartottak 19,68%-a szerint nem biztosított a büntetés-végrehajtási (a továbbiakban: bv.) intézetben belüli vallásgyakorlás. Közülük a döntő többség a bv. intézetben jelen nem lévő vallás vagy felekezet foglalkozásain venne részt. A fentiek vonatkozásában a férfi és a női populáció tekintetében még élesebb kontrasztot tapasztaltunk, míg a férfiaknak 9,29%-a, addig a nőknek 24,44%-a elégedetlen a bv. intézeti hitélettel. Itt kell rámutatnunk, hogy a „*Századvég vallásosság és annak megítélése*” címmel végzett 2017. évi felmérésében² a vizsgálatba vontak 27,1%-a volt vallásosnak nem tekinthető. A fentiekkel összhangban további különbségek fedezhetők fel a férfiak javára azzal összefüggésben, hogy a bekerülést követően milyen irányba változott a vallásosságuk. A férfiak vallásossága mind a saját halmazukhoz képest, mind a teljes halmazhoz viszonyítottan jobban elmozdult az intenzívebb vallásosság irányába. A nemi különbségek elemzése során rávilágítunk arra, hogy ez – meglepő módon – eltér az előzetesen vártaktól és más, civilek közt korábban mértektől.

A kutatást 2022-ben nyolc bv. intézetben³ 200 fő fogvatartott bevonásával végeztük el. A kitűzött 200 db kérdőívből 188 db kiértékelhető érkezett vissza. A felvett kérdőívek száma a felsorolt bv. intézetek befogadási kapacitásával arányosan, differenciáltan 20 és 30 db között került meghatározásra. A kibővített kutatásba 12 bv. intézetet céloztunk

1 Veres A. (2021)

2 Századvég (2017)

3 Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Márianosztrai Fegyház és Börtön, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, Váci Fegyház és Börtön

meg úgy, hogy valamennyi agglomerációs központ bevonásra kerüljön, a bv. intézetek befogadási kapacitásával arányosan a kitöltött kérdőívek száma 10 db-tól 40 db-ig terjedt. Az öt agglomerációs központ vonatkozásában egységesen 40 db kérdőívvel számoltunk, a többi, területi besorolású bv. intézet⁴ tekintetében a létszám adatok alapján differenciálva 10 és 30 db kérdőív került eljuttatásra.

Az előzetesen kalkulált 320 db kérdőív hiánytalanul – és pontosabb kitöltöttséget produkálva a 2022. évihez képest – felterjesztésre került. A fentiek eredményeként a minta (N) nagysága = 320. Így az előző évi felméréshez képest 70%-kal több feldolgozásra alkalmas kérdőív állt a rendelkezésünkre. Hasonlóan az előző kérdőívek bv. intézetekbe történő megküldésével ezúttal is kértük, hogy 50-50%-os arányban vonják be a vallási alkalmak iránt érdeklődő fogvatartottakat és azokat, akik tartózkodnak, vagy elzárkóznak ezektől. A súlyozást a korábban hivatkozott Századvég 2017. évi felmérésében tett megállapítás igazolja, miszerint „*a felnőttek valamivel több, mint fele vallásos ugyan, de transzcendencia iránti igényeit inkább a „maga módján” éli meg*”⁵ – a teljes minta 48,6%-a törekszik valamilyen mértékben arra, hogy egy adott vallás tanításait kövesse.

A felmérés eredményei a demográfiai adatok tükrében

A 2023. évi felmérésbe bevont női fogvatartottak aránya 7%-kal csökkent (17,92%, azaz 57 fő), ezzel az aránnyal csökkentettük a valós, országos létszám adatokat tükröző arányok felé, ugyanakkor elegendő számú kérdőív még így is biztosított volt a reprezentatív mintavétel számára. A férfiak aránya: 82,08%, azaz 261 fő töltötte ki a kérdőíveket, 0,63%, azaz 2 fő pedig nem válaszolt.

A nemi különbségek vonatkozásában a kutatások általánosságban arra a megállapításra jutottak, hogy a nők vallásosabbak, mint a férfiak. Ez több ponton is tetten érhető, így a templomba járás és az imádkozás gyakoriságában, Isten fontosságában, a vallás iránti pozitív attitűd terén, továbbá a vallási és misztikus élmények területén. A különbségekből adódóan számolnunk kell azzal, hogy a nemek között eltérések adódnak mind a személyiség, mind a szociális attitűdök terén. Miller és Hoffmann (1995) vizsgálatában azt találta, hogy „*a vallásos emberek kockázatkerülőbbek, mint a nem vallásos társaik, [...] a nők vallásosabbak és egyúttal kockázatkerülőbbek is, mint a férfiak*”.⁶

4 Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Államrendészeti Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Váci Fegyház és Börtön, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön, Márianosztrai Fegyház és Börtön, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, Kalocsai Fegyház és Börtön

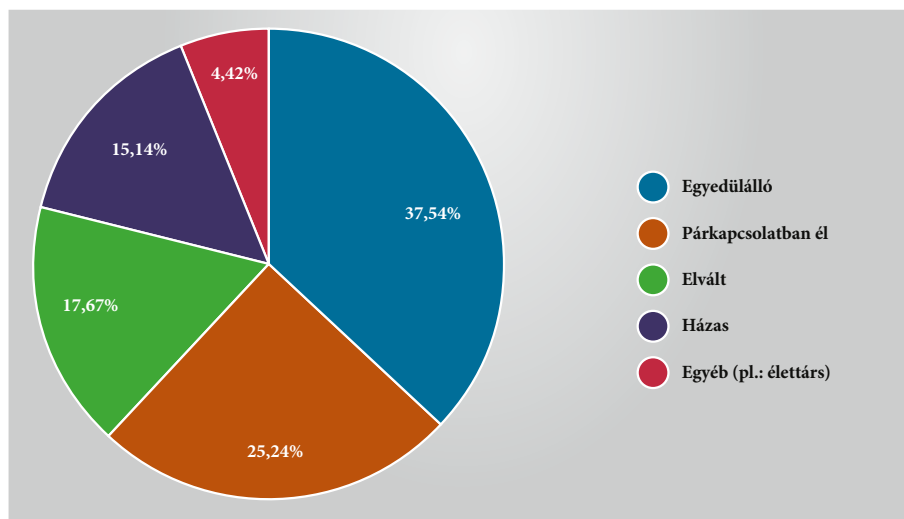
5 Századvég (2017) p. 4.

6 Saroglou, V., Jaspard, J.-M. (2003) p. 97.

A demográfiai adatoknál az előző évi felmérés hibáiból tanulva a megkezdett iskolatípusokat külön vettük, ezek szerint nem fejezte még be az általános iskolát: 21 fő (6,60%), általános iskolát végzett 112 fő (35,22%), középiskolát végzett 155 fő (48,74%), valamint főiskolát/egyetemet végzett 30 fő (9,43%).

A családi állapotról 317 fő válaszadó alapján megállapítható, hogy nagy részük, 119 fő egyedülálló, 80 fő párkapcsolatban él, 56 fő elvált, 48 fő házas és 14 fő élettársi kapcsolatban él. A fogvatartottak több mint felének (67,187%) van gyermeke.

1. ábra: Családi állapot⁷

A válaszadók átlagéletkora 41 év, ami megegyezik az első kutatás eredményeivel. A 2022. évben a „Vallásos neveltetésben részesült-e?” kérdésre igen-nemmel válaszolhattak a kitöltők, de részletezhették is. Mivel csekély számban válaszoltak a kérdésre, ezért a kérdőív ez évi módosításával megadtuk a lehetséges opciókat. Erre a kérdésre 315-en válaszoltak, melyből 67 fő volt, akit nem neveltek vallásosan; 12 fő pedig meg van keresztelve, de nem neveltek vallásosan. A többség tehát valamilyen vallásos neveltetésben részesült (hittanoktatás, elsőáldozás, bér málkkozás, konfirmáció, mise), a legtöbben (197 fő) pedig meg is lettek keresztelve.

Az előző évihez képest (32% felelt úgy, hogy nem kapott vallásos nevelést) az újonnan és nagyobb populáción (320 fő) végzett vizsgálatban kevesebben, a kérdezettek 24%-a jelezte azt, hogy nem neveltek vallásosan. A mostani átfogóbb kutatásban a nagykorúságot követően a vizsgáltak több mint fele, 199 fő (62,58%), valamilyen vallási alkalmon rendszeresen részt vett, 37%-uk évente többször, míg 22%-uk heti gyakorisággal. Tehát

7 A tanulmányban szereplő ábrákat a szerző készítette.

megállapítható, hogy a vizsgált fogvatartotti populáció 76%-a úgy került bv. intézetbe, hogy vallásos útra történő rávezetése valamilyen szintre már eljutott.

A korrelációs vizsgálatokból leszűrhető, hogy minél idősebb a vizsgált személy annál valószínűbb, hogy vallási neveltetésben részesült, a nagykorúságot követően valamilyen formában gyakorolja a vallását, valamint a bv. intézetbe történő bekerülést követően igényli és aktívan bevonódik a bv. intézeti hitéletbe. Ugyanakkor pusztán a vallási neveltetés nem mutat szignifikáns korrelációt azzal kapcsolatban, hogy a bv. intézetben a fogvatartott mutat-e aktivitást vallásának gyakorlását illetően. A kutatás a felnőttek között került elvégzésre, a felnőtt fogvatartottak vallásosságát vizsgálja, azonban a felnőtt fogvatartottak vallásossága nem vezethető le minden további módon a gyermekkor érzelmi alapokra épülő vallásosságából, hanem szükségszerűen igényli annak kognitív dimenzióit. Ennek a tipológiának két vetülete a vallásos érettség és a vallásos nevelés⁸. A vallásos vonások feltérképezése során W. James (1945) tipologizálása szerint is próbálunk választ adni, hogy a fogvatartottak „egyszer született” lelki alkatok, akiknek nincs szükségük megtérésre, és akik vallásos fejlődése valamiképpen lineáris utat tudhat a hátuk mögött, vagy ún. „kétszer születettek”, azaz „beteges alkatok”, akiknek szükségük van a megtérésre.⁹ Tehát önmagában a vallásba, a vallásos létbe történő „beleszületés” nem jelent automatikusan zöld utat a bv. intézeten belüli vallásgyakorlási alkalmak követéséhez. Susan Kwilecki vallástudományok professzora négy csoportba – engedelmes, bűnbánó, pásztor és felkent – osztotta fel a felnőttkori vallásos típusokat aszerint, hogy milyen istenkép vezérli, illetve milyen állást foglal el a személy Istennel szemben. Ezek a tipológiák talán nem is annyira önmagukban érdekesek, hanem inkább elméleti síkon, melyet így foglal össze a szerző: „Minden elmélet, mely a vallásos fejlődéssel, kibontakozással foglalkozik, szükségszerűen visszamutat a személyiség élettörténetére.”¹⁰ Kapcsolódva a korábbi dolgozat egyik vezérfonalához, megpróbáljuk felfejteni a bűnbánó típusú fogvatartottak lelkiségével összefüggő jellemzőket.

A kutatásokból levonható az a következtetés, hogy a vallásosság kibontakozása nem követi az általános fejlődés-lélektani törvényeket. Az érzelmi alapok árnyalják a felnőttkor vallásosságát, de önmagukban nem elegendők annak értelmezéséhez, mivel a felnőttkor vallásossága minőségi átváltást igényel. Az egyénnek szembe kell néznie személyes problémáival, egzisztenciális kudarcaival – az esetünkben a büntetőjogi felelősségre vonással és annak következményeivel –, az érett felnőttkori vallásosság segítséget, értelmezési kódrendszert biztosít a fentiek feldolgozásához és megküzdési stratégiák kidolgozásához. Elengedhetetlen feltétel a kognitív dimenzió kivül a társadalmi felelősségvállalás. A bv. szervezetben ez az egyházak által delegált börtönlelkészek

8 Szentmártoni M. (2001)

9 Szentmártoni M. (2001)

10 Szentmártoni M. (2001) p. 72.

és börtönmissziók jelenlétében és tevékenységében nyilvánul meg.¹¹ A bv. intézetben megtért, hitét gyakorló fogvatartottat a lelkiiség kapcsolja a börtönlelkészek által nyújtott szolgálathoz, mely személyes elkötelezettséget is magában hordoz. *„A kiscsoportos foglalkozások esetében már sokkal nagyobb az elköteleződés mértéke, ugyanis itt nem csupán a „nézőtérén” lévő közönség van jelen, hanem egy, az Isten ígéjére figyelő, imádkozó közönség...A hit erősödését segítő további „terepek” a bv. intézetekben az ún. vallási részlegek, ezek közül a legnagyobb létszámú fogvatartottat érintő az APAC betűszóval leírt program.”*¹² Szentmártoni Mihály tanulmányában rámutat a vallásosság kettős arculatára: *„Ronald A. Knox, angol vallásos publicistának van egy érdekes megjegyzése a felnőttkor vallásosságára vonatkozóan: Az ember úgy érzi, hogy nem ő birtokolja a vallásosságát, hanem megfordítva, a vallásossága birtokolja őt.”*¹³ Megmarad a kérdés, hogy mikor és hogyan történik ez az átváltás?

Vallásgyakorlás a bv. intézetben

Azon kérdésre, hogy milyen módon szereztek tudomást a börtönön belüli vallásgyakorlás lehetőségeiről, a legmagasabb számban a fogvatartott társaktól értesültek: 214 fő (67,3%) – ellenben a 2022-es vizsgálatnál, ahol a börtönlelkésszel való személyes kapcsolat jelent meg első helyen. Ezt követően a börtönlelkésztől és a reintegrációs tisztől 88-88 fő (27,67-27,67%) és csak harmadsorban tájékozódtak a faliújságról (2022-es vizsgálatban ez a 2. leggyakoribb csatorna volt). A belső zártláncú televíziós rendszert 28 fő (8,81%), és a tavalyi eredményhez képest ugyancsak végső soron a Befogadási és Fogvatartási Bizottság ülését 18 fő (5,66%) jelölte meg hírforrásként.

A tavalyi eredményekhez képest a kiterjesztett kérdőív is megerősítette, hogy a fogvatartottak többsége, 200 fő (62,89%) szerint a bv. intézet lehetőséget biztosít a vallásának megfelelő hitélet megélésére. Közel azonos számban azonban nemmel válaszoltak (57 fő), illetve nem tudják megítélni (56 fő), hogy milyen lehetőséggel élhetnek. A nemmel válaszolók úgy találják, hogy nincsen számukra megfelelő egyház, missziós szervezet, illetve lelkész, aki jelen lenne a bv. intézetben.

Az elmúlt évi kutatás egyik meghökkentő eredményét nem erősítette meg a jelen kutatás. Akkor az elégedetlenség mérlege sokkal jobban eltolódott a női fogvatartottak irányába, míg a férfiaknak 9,293%-a, addig a nőknek 24,444%-a volt elégedetlen a bv. intézeti hitélettel. A 2023. évi felmérés alapján az elégedetlen női fogvatartottak száma 10 fő (17,543%), a férfi fogvatartottak száma 47 fő (18,007%) volt, ez összesen 57 fő, ami jóval nagyobb a 2022. évben mért 37 főhöz képest.

11 Erdélyi Cs. (2022)

12 Erdélyi Cs. (2022) p. 56.

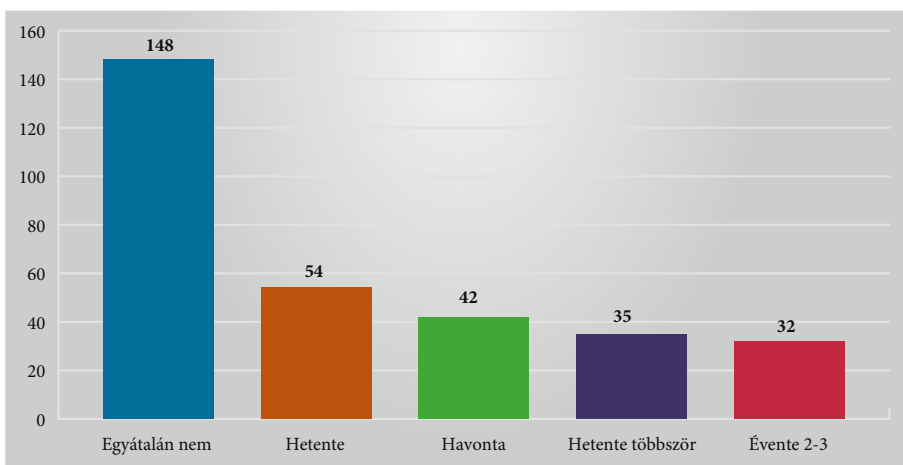
13 Szentmártoni M. (2001) p. 79.

A befogadást követően a hitéleti hozzáállásuk változásáról megállapíthatjuk, hogy 154 fő (48,43%) szerint erősödött, közülük 123 fő férfi, 29 fő női fogvatartott, 2 fő nemét pedig nem lehetett beazonosítani. A saját csoporthoz viszonyítva különbség figyelhető meg a tavalyi adatokhoz képest: 2022-ben a női fogvatartottak csupán 41,222%-a nyilatkozott úgy, hogy erősödött a hite, míg most 50,877%. A férfiak esetében tavaly ez az arány 55,944% volt, míg most kevesebb 47,126%. Összességében 116 fő (36,25%) szerint nem változott, 12 főnél (3,75%) pedig gyengült a hit. A korábbi kérdőívhez képest most lehetőséget adtunk arra is, hogy jelezze, ha valaki nem tudja megítélni pontosan ezt a változást, ezzel 38 fő (11,95%) volt így.

A bv. szervezet kiemelten kezelt vallási programjait a kutatás fókuszába helyezve azt látjuk, hogy istentiszteleten, szentmisén 136 fő vesz részt. E mellett közel azonos arányban 134 fő nem vesz részt hitéleti programokon. Börtönmissziós foglalkozáson 44 fő, fogvatartotti imanapon 33 fő, börtönkursillon 17 fő, családi istentiszteleten 9 fő vett részt. A családi istentisztelet száma jóval kevesebb a tavalyi adathoz képest – ezzel kapcsolatban a fogvatartottak jelezték is, hogy szeretnék, ha erre gyakrabban nyílna lehetőségük. Egyéb lehetőségként 20 fő osztott meg válaszokat velünk (nem volt rá lehetősége, de szeretne 4 fő, Hit gyülekezete 3 fő, Bibliaszakkör 2 fő, hittanoktatás 1 fő, APAC 1 fő, zárkában imádkozik 2 fő).

A vallási alkalmak látogatása mellett azok gyakoriságára is rákérdeztünk. A megkérdezettek közül 148 fő egyáltalán nem látogat semmilyen vallási foglalkozást – ez 20%-kal több mint a tavalyi eredmény! 54 fő hetente egyszer jár vallási foglalkozásra – ez az érték kevesebb, mint fele a tavalyinak –, 42 fő havonta egy vagy több alkalommal, 35 fő hetente többször jár, évente pedig (pl. a nagyobb vallási ünnepeken) 32 fő vesz részt ilyen foglalkozásokon.

2. ábra: Vallási alkalmak látogatásának gyakorisága

Kíváncsiak voltunk arra is, vajon a fogvatartottat mennyire segítik a hitéleti lehetőségek abban, hogy konfliktusmentes legyen az élete a bv.-ben. Erre a kérdésre 306 fő adott választ. Közülük több mint egynegyedük (86 fő) véli úgy, hogy egyáltalán nem nyújt segítséget a vallásgyakorlás ebben. Ezzel majdnem megegyező arányban vélekednek úgy, hogy nagyrészt segíti (84 fő) a konfliktusmentes mindennapokban az, hogy hitét megélheti. 71 fő esetében teljes mértékben segítséget ad a vallásgyakorlás a fogvatartottak számára, míg kicsit segíti 64 fő esetében. Ahhoz képest, hogy 148 fő egyáltalán nem látogat semmilyen vallási alkalmat, mégsem látják ennyien szkeptikusan ezt a kérdést, hiszen „csak” 86 fő vélte úgy, hogy egyáltalán nem lehet a vallásban lelki fogódzót találni.

A Börtönlelkészi Szolgálat szerepe az utógondozásban témát illetően azt tapasztaljuk, hogy a legtöbb fogvatartott számára nem világos az utógondozás jelentősége. Arra a kérdésre, hogy szabadulását követően az utógondozásban szeretne-e támaszkodni a Börtönlelkészi Szolgálatra, az előző évhez képest a válaszadók aránya jelentős mértékben javult, 2023-ban csupán 4 fő nem adott választ, míg egy évvel korábban 17 fő. Markánsan változott a börtönlelkészek – utógondozásban igénybe vehető – szerepének a megítélése is a fogvatartottak körében, míg tavaly úgy ítélték meg 51%-ban, hogy támasztékot nyújt a Börtönlelkészi Szolgálat a szabadulást követően, addig ez az arány 23,73%-ra apadt, 167 fő kategorikusan visszautasítja a lehetőséget (ez korábban 74 fő volt). 4 fő nem válaszolt a kérdésre, 74 fő pedig bizonytalan. Fontos megjegyezni, hogy a bizonytalanok között van 14 fő, aki a következő kérdésben – *„Ha szabadulását követően támaszkodna a Börtönlelkészi szolgálatra, akkor miben kérne segítséget?”* – szereplő konkrét példák közül azonban választott! Továbbá található 9 fő, aki nemleges választ jelölt meg, azonban a következő kérdésre konkrétan felelt, ezért válaszaikat igen válaszként értelmeztük.

Nézzük, miben kérnének segítséget a Börtönlelkészi Szolgálattól! A válaszadók fele, 166 fő az alábbiakban látja a segítségnyújtás lehetőségét a szabadulást követő időszakra:

- munkahely keresés terén 54 fő (16,98%),
- beilleszkedés vallási közösségbe, gyülekezetbe 47 fő (14,78%),
- visszailleszkedés a családba 32 fő (10,06%),
- lakhatás biztosításában 31 fő (9,75%) lát segítséget, valamint
- egyéb okokat 7 fő (2,19%) jelölt meg.

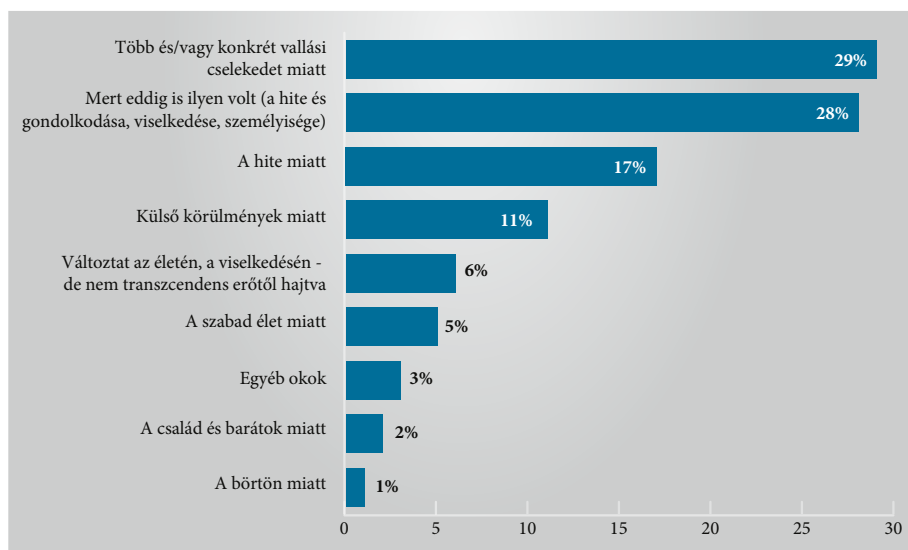
Az elemzések alapján az is megállapítható, hogy minél inkább teljes családban él (stabil párkapcsolat, házasság) egy fogvatartott, annál kevésbé tart igényt a szabadulást követően a Börtönlelkészi Szolgálat támogatására.

Nyilván nagyon nehéz a büntetés letöltésének ideje alatt azt mérlegelni, hogy a szabadulást követően hogyan változik a hitéletük (pl. járnak-e misére, betartják-e a vallási

törvényeket stb.), de jellemzően azt tapasztaltuk, hogy a többség, 143 fő úgy ítéli meg, hogy erősödni fog a hite és 108 fő szerint nem fog változni. Csupán 2 fő hiszi azt, hogy gyengülni fog. 62 fő jelenleg az ítélet tartamát töltve mindezt nem tudta megítélni.

Azok, akik valamilyen változást prognosztizáltak a következőképpen indokolták (3. ábra).

3. ábra: Szabadulást követő hitéletváltozás indoklása

A legtöbben – 48 fő – úgy vélik, hogy egy konkrét és/vagy több különböző vallási cselekedet miatt (pl. gyülekezetbe járás, Bibliaolvasás, hitéleti törvények betartása) fog hitük változni (alapvetően erősödni). A válaszok között többféle fogadkozással találkozhatunk. Például van, aki abban lát majd fejlődést, hogy a családjával tart a misére, mert ezt korábban nem tette.

„Többet fogok istentiszteletre járni, templomba, szent helyre, zarándoklatra. Első és legfontosabb, hogy a Biblia tanítása szerint éljek! Illetve a gyerekeimet is ebben a hitben neveljem és erősítsem a szabadulásomat követően is!” (31 éves női fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„többet tudok járni templomba illetve misére és gyülekezetbe járni és a családomal erősebbé fogjuk váltani és a gyermekeimet is szeretném részesíteni benne” (20 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Teremtményi alázattal és hiteles étellel előadásokat fogok tartani fiataloknak, útkeresőknek a valóban helyes út követésének elengedhetetlenségéről és mibenlétéről, és a valós tettekben történő mindennapokban jelenvalóvá tevés

gyakorlatáról, mert óriási igény és szükség van erre.” (52 éves férfi fogvatartott, Váci Fegyház és Börtön)

„Párommal és lányommal fogom gyakorolni a hittel kapcsolatos dolgokat együtt fogunk járni misére és sok időt fogunk adni a beszélgetéseknek” (31 éves férfi fogvatartott, Budapesti Fegyház és Börtön)

„Gyermekeimmel és unokáimmal együtt tudunk Istentiszteleteket tartani, szolgálni, dicsőíteni; a rászorulóknak segítséget nyújtani, utcai evangelizációkat tartani. Valamint az otthonainkban a Családdal Isten elvárásai szerint élni és közösen dicsérni az Urat, és imádkozni.” (47 éves férfi fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

Valamivel kevesebben – 46 fő – a „megszokásra” hivatkoznak, mert eddig is olyan volt a hite, a gondolkodása, a viselkedése, amilyen. A szabadulás ezen az „alaphelyzeten” nem változtat majd. Közülük több mint a fele (18 fő) érvként az ateizmusát használta, azonban a válaszadók között találhatóak vallásos lelkületűek is.

„Vallási életem ugyanúgy lesz rendszeresen fogok járni istentiszteletre a hitközösségen belül tiszta... életet élni, segíteni másokat, törvényeket betartom részt veszek a gyülekezet hitéletében - foglalkozásokon stb. ismét a szabad életben” (43 éves férfi fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„A hitem a gyermekkoromban alakult ki bennem. A börtön nem változtat meg a hitemet illetően, ugyan az az ember vagyok, ugyan olyan hittel, szeretettel Isten iránt!” (50 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhídi Fegyház és Börtön)

„Soha életemben nem voltam vallásos, nem tartozóm a bv-ben az »álszent« vallásosok közé, és ezután sem fogom egyik vallást sem gyakorolni, főleg nem templomban.” (37 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Megítélésem szerint, az a személy aki megfelelő önismerettel rendelkezik, annak sem a hitélete, sem a személyisége nem változik (nem szabadna) függetlenül attól, hogy éppen hol tartózkodik.” (48 éves férfi fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

27 fő kizárólag a (meglévő) hite miatt véli úgy, hogy szabadulását követően tovább erősödik a hitélete.

„Kizárólag csak a hitemmel bírom ki, hogy nyugot higgat legyek és el tudjam kerülni a konfliktusokat. A hitemmel bírom ki, hogy el szakadtam

a gyermekeimtől, az unokáktól a férjemtől. Jézusra a Szűzanyára bíztam az életüket. Még egy esélyt kaphatunk, hogy újból együtt legyünk.” (51 éves női fogvatartott, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Erősödni fog, mert a börtön nehéz éveiben a hitem segített hogy kibírjam a bezártságot. Ezért szabadulásom után még erősebb lesz a hittem hogy isten velem van.” (34 éves férfi fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„A társadalomból kirekesztve az ember önismeretet gyakorol, sokat gondolkodik, hogyan és miért kerül börtönbe. Rájön, hogy végeredményben így kellett legyen. A hit megerősít, új távlatokat nyit...” (49 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

18 fő nem tudja megítélni, de valamilyen külső körülménytől tesz függővé egy esetleges változást majd. Ez fedti a Századvég megállapításait: *„A Nem tudja/Nem válaszol opciót alig néhány fő választotta, ami azt sejteti, hogy bár vannak vallásosságukban bizonytalanok, az emberek többsége kialakít valamilyen viszonyt a vallással, akár úgy, hogy egy adott felekezet tanításait kezdi követni, akár úgy, hogy alternatív utakat keres transzcendens iránti igényének kielégítésére, vagy úgy, hogy kategorikusan elutasítja azt.”*¹⁴

„Szabadulásom esetén még nem tudom előre milyen külső impulzusok és ingerek érnek, így nem tudom megítélni” (45 éves férfi fogvatartott, Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Nem tudom mennyire sodor majd el a munka és a megélhetésért tartó hajsza” (50 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Minden attól függ hogy sikerül a visszailleszkedés, mennyire lesznek elfogadóak az emberek, ha meghalják hogy börtönben voltam” (47 éves férfi fogvatartott, Budapesti Fegyház és Börtön)

„Mert az életben a napi megélhetés problémái uralják a gondolkodást.” (47 éves férfi fogvatartott, Budapesti Fegyház és Börtön)

9 fő saját viselkedésváltozásával indokolja, önálló döntés miatt, nem pedig valamely transzcendens erőttől hajtva.

¹⁴ Századvég (2017) p. 11.

„Hiszek benne hogy tanulok a hibáimból mert nagyon megbántam és képtelen vagyok a Gyerekeim és a Családom nélkül élni mindent helyre hozok! És nem keveredek többet semmibe!” (21 éves női fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Eddig sem jártam ilyesmikre, ezután sem tartom valószínűnek de azon leszek hogy jobb ember legyek” (24 éves férfi fogvatartott, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Erősödni fog egészen biztos mert meg tanultam dönteni nem csak sajnálni lehet bizonyos ember csoportot” (62 éves férfi fogvatartott, Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

Önmagában a szabadulást elegendő oknak tartja 8 fő ahhoz, hogy hitéletében változás történjen, mert így több alkalma és lehetősége lesz a szabadon választott hitéleti tevékenységre. 3 fő a család és a barátok megtartó ereje miatt véli úgy, hogy valamelyest változni fog a hitélete, és csupán 1%-uk, mindössze 2 fő tulajdonítja a börtönlétnek (ideértve a börtönpasztorációt is) a hitéleti változását.

Az összes hitélettel kapcsolatos kérdés, a változók korrelálnak egymással, és ez érthető. Például nyilván gyakoribbá vált a hitélete annak, aki hetente jár misére és minden missziós programon részt vesz. Akik intenzívebb hitéletet élnek a börtönben, megtértek, kevesebb konfliktust élnek át! Ez bizonyítja a börtönmisszió hatékonyságát. A fogvatartottak nyugodtabbak, ha lehetőségük van hitéletet élni, ugyanakkor a korrelációs vizsgálatok azt támasztották alá, hogy a vallásos neveltetés nem mutat kapcsolatot azzal, mennyire vonódik be a börtön hitéletébe (nincs semmivel szignifikáns korreláció).

A bűncselekmény súlya és jóvátétele

Tihanyi Miklós azt írja, hogy a kegyelem feloldozás a bűn terhe és legsúlyosabb következménye, a kárhozat alól, amihez nélkülözhetetlen a bűnvallás. „A keresztény teológia számára az ember bűnös, és minthogy önmagától ebből a helyzetéből kiutat nem találhat, megváltásra, kegyelemre szorul. A megváltott ember azután már megszabadul a bűn terhe alól. A kegyelemben részesült ember megtapasztalja az Isten közelségét, azt az állapotot, ahonnan a bűn folytán kiesett. [...] Nem azt jelenti, hogy többé nem vétkezik, de azt igen, hogy ha bűnét felismeri, akkor azt azután már elhagyja. [...] Ennélfogva a bűn–büntudat–bűnvallás–kegyelem folyamata az ember saját tetteivel szembeni erkölcsi felelősségvállalás erősödését eredményezi. Az egyházak ezt az utat hirdetik az elítélteknek, azt közvetítik feléjük, hogy ha bűneikkel leszámolnak, akkor van más út is. Ezt a kegyelmet érdemeinkből nem szerezhettük meg, mert Krisztus érdeme által lehet

a mi életünk része, érdemtelenséggel emiatt nem is tudjuk elveszíteni azt a kegyelmet, ami ingyen adatott meg; ha nem ingyen lenne, akkor nem kegyelem lenne”.¹⁵

Korábbi kutatásunkhoz képest új szempontokkal bővítettük vizsgálódásunkat, hogy árnyaltabb képet kaphassunk az elkövetők bünbánatáról és a jóvátételről való gondolkodásukról. Szerettük volna látni, vajon saját szavaikkal megjelenő reflexióikban helyet kap-e – és ha igen, hogyan – a hitből fakadó attitűdváltozás.

Megkérdeztük, hogy saját bűncselekményének súlyát mennyire ismerte fel egy 6-os skálán? (Ahol az 1: egyáltalán nem ismerte fel és a 6: teljes mértékben felismerte.) Ennek átlaga a válaszok alapján 4,331 pont összértéket eredményezett és 8 fő kivételével mindenki értékelte. Azért tartottuk ennek a kérdésnek direkt és pontozással súlyozott megválaszolását, mert a korábbi kérdőívben – ámbár közvetlenül nem került megfogalmazásra – csupán két fő fogvatartott szöveges válaszaiban merült fel a bűncselekményével történő szembenézés és az abból fakadó bünbánat felismerése.

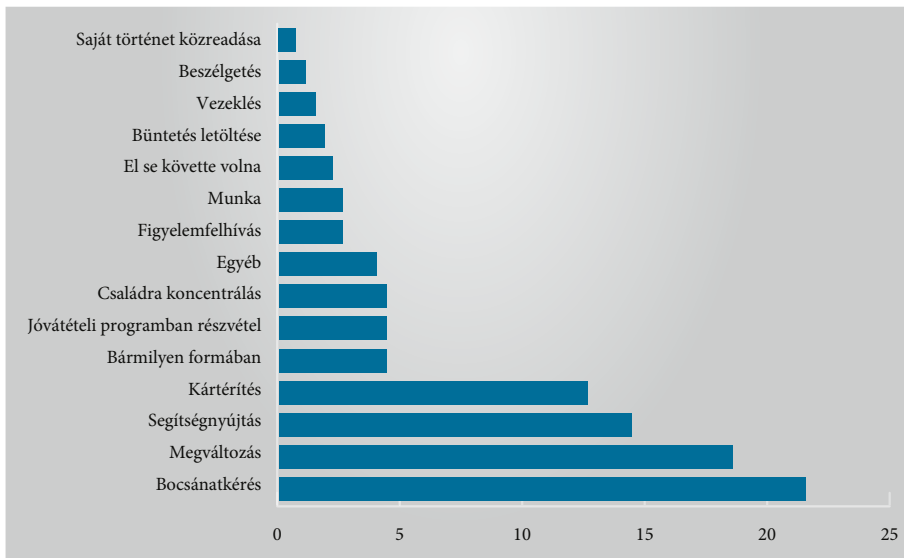
„A felismerést követően érzett-e (bűn)bánatot?” Erre a sarkalatos, kényes kérdésre a vizsgált populációból 307 fő (95,937%) adott választ. Az előző kérdőív eredményéből nem vártan 259 fő (84,364%) igennel, 48 fő (15,635%) nemmel felelt. *„A bűnnek az egyénben való tudatosulása a büntudat, amely az ember erkölcsi lényéből fakad. A büntudat az etikai elkötelezettség megsértéséből jelentkező erkölcsi felelősség jelentkezése az ember lelkiismeretében. A büntudat egyben a bűn elutasítását is jelenti, vagyis azt az állapotot, amikor az egyén szembesül bűneivel, és ő maga elítéli azokat. A büntudat már önmagában véve büntetés, minthogy annak beismerésének jele, hogy amit az ember tett, az ellentétes az Isten rendelésével.”*¹⁶

„Amennyiben gondol arra, hogy jóvátégye bűneit, azt milyen formában tenné?” – tettük fel a kérdést, amelyre a kitöltők nagy része 270 fő (84,375%) válaszolt. 22,592%-uk úgy ítéli meg, hogy nem teszi, vagy nem teheti jóvá, amit elkövetett. A fennmaradó 205 fő (64,062%) pedig változatos jóvátételi formákra gondolt, amelyet 15 típusba kategorizáltunk. Nézzük meg, hogy milyen változatos formákban tenné jóvá bűnelkövetését a fogvatartottak döntő hányada. (A %-os értékeket a kitöltő 270 főhöz képest adtuk meg, de a fogvatartottak általában többféle lehetőséget is felsoroltak.)

¹⁵ Tihanyi M. (2022) p. 115-116.

¹⁶ Tihanyi M. (2022) p. 114.

4. ábra: A jóvátétel formája

A legtöbben, 58 fő (közel 21,5%-ban) bocsánatkéréssel tenné jóvá, amit elkövetett. Fele-fele arányban a sértettől és/vagy annak hozzátartozóitól kérnének bocsánatot, illetve imával és Istentől nyert bűnbocsánattal. Békés István (1996) szerint¹⁷ éles különbség van bocsánatkérés és bűnvallás között. A bűnvallásban megjelenik az önbíráskodás, önitélet, amit az egyén sokszor szeretne elkerülni, pedig az ember akkor van igazán a maga helyén, amikor Isten színe előtt őszintén megítéli önmagát, és megvallja bűneit. Ez a teológiai gondolat jelenik meg a 32. zsoltárban: „Megvallottam neked vétkeimet, bűnömöt nem takargattam. Elhatároztam, hogy bevallom hűtlenségemet az Úrnak, és te megbocsátottad bűnömöt, amit vétettem.” és köszön vissza a válaszóknál is.

„Bocsánatot kértem a sértettől már elítélésemkor és Istentől teljes mértékben bűnbocsánatot nyertem, mert szólt hozzám és megmondta, hogy imáim meghallgattatik és bűneim megbocsátotta. Dicsőség Istennek” (40 éves női fogvatartott, Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Megbocsátást kérnék mind az áldozattól, mind magamtól, mert nem lett volna helye a bűnnek az életembe.” (26 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Elsősorban a bűneimet Jézus Krisztus elé vittem, ő váltott meg engem, az Ő vére megtisztít minket minden bűntől. János 1,7.” (44 éves férfi fogvatartott, Budapesti Fegyház és Börtön)

17 Tihanyi M. (2022)

50 fő (18,5%) megválna és a hátralevő életét helyes mederbe tartaná, többet nem bűnözne.

„Nem követném el ugyanazt a hibát, minden bűnömet megvallanám, gyónnám, és a bünt kerülném, gondolatban, szóban, cselekedetben.” (40 éves női fogvatartott, Kalocsai Fegyház és Börtön)

„Rossz döntést hoztam, rossz céghez mentem el dolgozni. A kimagaslóan nagy fizetést, amit kaptam a munkámért nagy árat kellett fizetnem érte. Sokat dolgoztam, napi 12-14 órát, mezőgazdaságban. Volt más lehetőségem és nem vettem észre Isten figyelmeztető hangját. Elvakított a jó fizetés, az anyagiak. Ma már nem így gondolkodom. 11 év alatt megtanultam Isten kezében a kicsi is sok!” (51 éves női fogvatartott, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Rövid távon közeli ismeretségi körömon belül az önismeret, önelfogadás, mások elfogadása elvek tanítása, terjesztése, mások lelki békéjének segítése, hosszabb távon életvitelszerűen ezen elvek tanítása, terjesztése a Jó terjedése értelmében” (49 éves férfi fogvatartott, Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

39 fő (14,4%) említett valamilyen nem anyagi segítségnyújtást, többek között árva vagy beteg gyerekek segítségével, illetve önkéntes, társadalmi munkával.

„Segíteném a hozzátartozókat és a gyermekét amiben csak kell igaz ez nem hozná vissza de az én lelkemnek jó lenne, hogy segíthetek rajtuk” (47 éves férfi fogvatartott, Budapesti Fegyház és Börtön)

„Segítenék azoknak az embereknek hogy ne kerüljenek bele olyan környezetbe ami bűnözésre veheti rá őket!” (28 éves férfi fogvatartott, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Segítségemet ajánlanám egyházi szervezetnek... (pl. ételosztás, elesettek segítése...)” (49 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

34 esetben (12,6%) anyagi kártérítéssel orvosolnák a bűnelkövetést.

„Gondoltam rá még jóval korábban. 2 évvel ezelőtt a sértettek felé jóvátételi lehetőséggel éltem. Kb. 6 millió forint erejéig!” (57 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Visszafizetem azt a pénzösszeget, amit elvettem. Életem végéig fizetni fogom.”
(58 éves női fogvatartott, Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„a keresetem egy részét felajánlanám az egyháznak / börtönmissziós szolgálatnak”
(31 éves női fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

12-12-12 esetben (4,4%) bármilyen formában, vagy jóvátételi, bűnmegelőzési programban való részvétellel, vagy a családra koncentrálással tennék jóvá.

„Amit életemben valóban elkövettem azt mindent mélyen megbántam. Bármilyen lehetőséget megragadnék.” (52 éves női fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Jóvátételi program külső civil helyen. Csak a civil dolgokhoz pld. egyház, iskola, közintézményeknél végzett karitatív tevékenység tudja az elítélt elmélyét megváltoztatni. Minden más amit a börtönben végeznek kidobott pénz. Iskolákban bűnmegelőzést tanítani, tudatosítani a gyerekekben a bűn nem kifizetődő!” (50 éves férfi fogvatartott, Budapesti Fegyház és Börtön)

„Segíteni szeretnék másokon szabadulásom után károsultakat is, de ugyanúgy olyanokat kik bünt követtek el. Szabadulásom után beilleszkedésben segíteni őket a szervezetekkel, NGO, baptista stb. és alapítványokkal összedolgozva. Már mint bűnmegelőzésbe. Más tervezet kész platformokra, podcast, blog és közösségi teremcsoport” (43 éves női fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Normális életet akarok élni és rendezni a gyerekekkel, és a szüleimmel a kapcsolatunkat és bepótolni az elveszett éveket” (48 éves női fogvatartott, Kalocsai Fegyház és Börtön)

11 esetben (4,1%) egyéb ötlettel találkozunk.

„indulatkezeléssel” (42 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„szeretnék zarándokútra menni, majd a szabadulásom után. Szeretnék megtisztulni.” (30 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

A válaszadók 2,592%-a figyelemfelhívással és szintén ugyanennyi százalékuk munkával érné el a jóvátételt.

„Nyilvánosan hirdetném, ne bízzanak senkiben, mert akitől azt hisszük becsületes (barát) az szúr hátba minket!” (70 éves női fogvatartott, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Fiatalabb generációkat segítenék, a felismerésben, hogy hova vezet az ösvény amin járnak. Ha már egyet sikerül eltántorítanom már megérte.” (40 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön)

2,222%-uk el se követte volna, közel 2%-uk a büntetés letöltését elegendőnek tartja a jóvátételhez. Majdnem 1,5%-uk vezekléssel érne el, 1,111%-uk beszélgetéssel (nem derül ki, hogy kivel) és 0,740%-uk a saját történetének közreadásával:

„A történetemet megírom, közreadom, aminek a mondanivalója: jobban megéri nem bűnözni, tanulni, család...” (58 éves férfi fogvatartott, Balassagyarmati Fegyház és Börtön)

„A bünt szerintem nem lehet jóvátenni, megbocsájtást lehet kérni. Minden embernek kötelessége segíteni a bajbajutottakon, hátrányos helyzetben lévőkön, nem pedig azért, hogy jóvátegyük a bűneinket. Viszont tehetnék azért, hogy más ne rontsa el saját és más életét. A tapasztalatokat megosztásával ez megvalósítható lenne könyv vagy előadás formájában.” (42 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön)

Összefoglalóan megállapítható, hogy fordított arányossági tényező fedezhető fel a stabil családi élet és a bűncselekmény súlyosságának felismerése között, ebbe a halmazba tartozók kisebb arányban jutnak el a bünbánatra, valamint törik a fejüket a bűncselekményük jóvátételének lehetőségeivel összefüggésben.

A bűncselekmény súlyosságára magasabb pontszámot adó fogvatartottak több, releváns ötlettel álltak elő a jóvátétel lehetséges módozatait illetően. Azonban a megtérés, a vallásos tevékenységek sokfélesége, intenzív, gyakorló megélése, nem korrelál azzal, mennyire ismerte fel a bűnei súlyát. A kétmintás T-próbákból az látszik, hogy a vallásosság minden mutatója (neveltetés, hitélet intenzitása, bevonódás, igénybe veszi-e a szolgáltatásokat...) szignifikánsan magasabb a bünbánók csoportjában. A vallási alkalmakon való részvételek száma, bevonódás a bv. intézetben változó csak tendenciaszinten különbözik ($p < 0,1$): ez is különbséget mutat, de nem annyira számottevően, mint a többi. A bünbánók jobban bevonódnak az intézet hitéletébe. Még azt is látjuk, hogy ők korábban nem jártak többet vallásos közösségekbe, tehát valószínűleg a börtönben tapasztalt hitéleti dolgok nagyban hozzájárultak a bünbánat érzésének kialakulásához. Az, hogy korábban járt-e közösségbe, nem mutatott összefüggést azzal, hogy felismerte-e tette súlyát. Érdekes, hogy a korrelációknál azt láttuk, hogy

a bűnei súlyának felismerése nem mutat összefüggést a vallási élményeitől, a vallásgyakorlástól. Az, hogy a vallásos neveltetés nincs igazán hatással a bűnelkövetőre, vagy, hogy felismerte-e bűne súlyát, összefügghet azzal, ahogyan a börtönlelkész beszélget a fogvatartottal, ahogyan beemeli, felelevenítetteti építőköként a fogvatartott életében meglévő tapasztalati tudást, esetleg kellemes élményeket a gyermekkori vallásos élményekből. Ezen élményekről beszélgetve érezheti úgy a börtönlelkész, hogy könnyebb ezekkel a fogvatartottakkal dolgoznia. Azonban a fogvatartott szemszögéből lehetséges, hogy sokkal inkább az számít, amit ott és akkor neki a lelkész mond, ahogyan vele viselkedik, és hogy végre valakivel lehet beszélgetnie lelki témákról, tehát ez az élmény felnőttfejjel sokkal jelentősebb lehet, mint az, hogy kisgyermekként néhány éven át járaták vallási alkalmakra vagy sem.

A tárgyalt hitéleti szokások mind együtt járnak egymással, és ezek mind nagyon jól hatnak a fogvatartottakra: a vallásosak megértik és bánják a bűnüket, felismerik a tetteik súlyát, szeretnék jóvátenni és ehhez több segítségük is van (külső-belső támogatók, misszió, transzcendens erők). Az intézetben kevesebb a konfliktusuk, nyugodtabbak ezen hívő fogvatartottak.

A jogfosztottság elviselése

Az elítéltek sajátos jogi helyzete – az ún. büntetési kényszerjogviszony – miatt Magyarország Alaptörvényében nevesített alapvető jogok egy része az esetükben szünetel, más részükkel pedig korlátozottan vagy módosultan élhetnek. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy a lelkiismereti és vallási jogaik csak annyiban korlátozhatók, amennyiben az elítélt magatartása veszélyezteti az intézet rendjét vagy biztonságát. A fogvatartottak mentális állapotát és büntettükhöz való viszonyuk alakulását nagyban befolyásolja, hogy ki az, akihez fordulva úgy érzik, támaszra, támogatásra lelnek. Vajon a börtönlelkézi szolgáltatást ehhez milyen igényben veszik segítségül?

Arra a kérdésre, hogy „Kikhez fordul segítségért azért, hogy feldolgozza, hogy a szabadságtól megfosztott helyzetben van?” 286 fő válaszolt. A válaszolók legnagyobb arányban (125 fő) a családtagok szerepét emelték ki.

„Az édesanyám és a többi hozzátartozóm segítenek erősnek maradni, és mellettem vannak mindvégig” (25 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Jelenleg a Családom aki tartsa bennem a Hitet és támogatnak mindenhogyan! Nélkülük nem bírom ki!” (21 éves női fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

Több mint egynegyedüknek, 79 fő a transzcendens (pl. istenhit, ima) jelent kapaszkodót.

„A börtönfalakon belül töltött idő és az Úrral való találkozás számomra minden reggel olyan helyzetet ad amikor az Úrhoz imában és a családomhoz fordulok segítségért ha szükség van rá.” (Nevét és korát meg nem adó, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

42 fő nem fordul senkihez segítségért, még önmagához sem – vagy azért, mert nem akar, vagy azért, mert úgy véli, nincs, aki ebben segíteni tudna számára.

Ezt követi 29 fővel azok száma, akik egyházi szakemberhez, a börtönlelkészhez fordulnak, majd 21-21 fő pszichológushoz és önmagához, azaz egyedül, magában próbálja megoldani ezt:

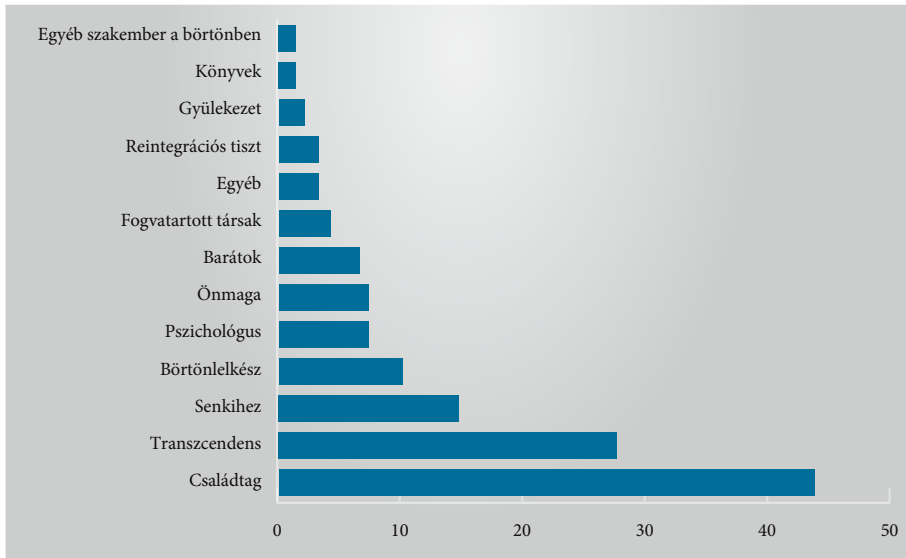
„Befelé fordulok, csak magamban bízhatok. Saját értékrendem szerint kell felülkerekednem ezen.” (40 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön)

„A saját elmémet használom a feldolgozáshoz a felismerések által” (26 éves férfi fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

19 fő barátokhoz fordul, 12 fő pedig a fogvatartott társakat nevezte meg. A reintegrációs tisztekhez és egyéb dolgokhoz, személyekhez (pl. „okos emberek”, edzés, tanulás, hittársak, törvény, szakszolgálat) 9-9 fő fordulna. Elenyésző, alig több mint 2% (6 fő) azoknak a száma, akik a gyülekezetben jutnak valamilyen segítséghez, vagy a könyvekben lelnek válaszokra, vagy egyéb börtönben dolgozó szakemberhez (nevelő, pártfogó, felügyelő) fordulnának (4 fő).

A börtönben dolgozó segítők aránya érdekes: a 63 szakemberről (a pszichológuson át a nevelőig) legnagyobb részt 46,031%-ban, azaz 29 esetben említették a börtönlelkészt.

5. ábra: Kikhez fordul segítségért

A családtagok, hozzátartozók szerepe óriási, közel 50%-os jelentőséggel bír az elítélt mentális jóllétét, lelki stabilitását illetően. A kutatás eredményei alapján a transzcendensbe vetett hit és a börtönlelkési szolgálat együttes hatása sem éri el a családba vetett bizodalmat, megtartó erőt a fogvatartás biztonságának lelki tényezőivel összefüggésben.

Rákérdeztünk a jogfosztott élet megélésére is, hogy pl. a gyerekeit nem nevelheti, szülői felügyeleti jogát elvették, házastársi élettől megfosztották, közügyekben nem vehet részt stb. A 240 főtől kapott válaszok értelmében azt tapasztaltuk, hogy a kérdést többségük úgy értelmezte, hogy milyen lelkiállapotban éli meg jogfosztottságát, kisebb részüük pedig úgy, hogy mit tesz jogfosztott helyzetében. A megkérdezett fogvatartottak több mint fele, 158 fő alapvetően nagyon rosszul és nehezen viseli a körülményeket. A válaszok hangvétele sokszor pesszimista, gyakran visszatérő kifejezések a „fájdalmasan”, „tragikusan” és az „elkeseredetten”.

„Nem tudom megélni. Egyszerűen szólva vegetálok, tompulok, stresszelek. Várom, hogy vége legyen ennek az értelmetlen kivitelezésű intézkedésnek.”
(57 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Nincs akivel megbeszélhetném, így nehezen. A bezártság a napi 1 óra nyitva tartás olyan stresszhelyzetet teremt egyes elítéltnél, ami csak gyülik, így szabadulás után robban, általában a gyengébb iskolázottaknál jellemző. A feszültség az intézeteknél egyre gyakoribb, a személyzetten is látható, vannak kivételek, csak egyre kevesebben. A feltételes kizárása tovább rontja a helyzetet.

Nincs támasz, a szabaduláskor, az erőszakos bűncselekményt elkövetőkel szemben.” (50 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Nagyon nehezen, mert egyre távolibbnak tűnnek ezek a civil élethez kapcsolódó dolgok, mert egyre jobban elszigetelődünk a társadalomtól önhibánkon kívül. -pedig nagyon fontos lenne a fogvatartottak számára a megfelelő érdemi reintegráció, a civil társadalommal való gyakorlati együttműködés.” (42 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Sokal nagyobb probléma számomra lelkileg, hogy nem tudok a fiaim szemébe nézni, mert szégyellem magam.” (58 éves női fogvatartott, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

Közülük 51 fő kifejezetten a család, a gyermekek érintésének, nevelésének hiányát emeli ki és nevezi elviselhetetlennek.

„A lehetséges leges leg rosszabbul, mivel a gyermekem nem tudom átölelni, és felköszönteni születésnapján vagy ünnepnapokon, csak bv-s telefonon és Skype útján. Ez nekem nagyon nagy fájdalom, hogy még meg puszilni sem tudtam őket.” (41 éves férfi fogvatartott, Szombathelyi Fegyház és Börtön)

„... és az, hogy elveszítettem mindenkit, a családomat, kegyetlenebb, mintha ütnének, vágnának! Számomra ennél pokolibb érzés nincs!” (43 éves női fogvatartott, Kalocsai Fegyház és Börtön)

„A gyermeknevelés hiánya egyszerűen leírhatatlan érzést vált ki a szívemben és mindennap többször is akár kérem az Úr segítségét, hogy vigyázzon az én kis családomra és tartcsa meg őket erőben, egészségben, így egy kicsit jobb. A másik rossz dolog az az, hogy a sok idő alatt rengeteg közelálló személyt veszítettünk el, amelyeknek a hiánya a mai napig fáj.” (34 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Kifejezetten nehezen, családtagok ölelése nélkül, érintése nélkül.” (34 éves férfi fogvatartott, Balassagyarmati Fegyház és Börtön)

„Elég rosszul. Hiányzik a feleségem és a kislányom, ezért ha kikerülök innen biztos hogy nem csinállok olyat még egyszer hogy visszakerüljek!” (35 éves férfi fogvatartott, Balassagyarmati Fegyház és Börtön)

„Nagyon nehezen. Mindent felülír az a lelki fájdalom, hogy látom a gyerekeim életében a keserűséget a fájdalmat, hogy a családuink életében nem vagyok

jelen. Látni az Ő szenvedéseiket amiatt, hogy én a bv-ben vagyok ez a kínok-kínja egy család anyának.” (51 éves női fogvatartott, Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Nehezen, főleg azt hogy a gyerekeimet nem nevelhetem, nem ölelhetem magamhoz őket, keveset látom őket és hallom, sajnós a heti 50 perc telefonálás és 2 Skype lehetőség kevés. És az is nehéz, hogy a férjem mindent egyedül csinál, dolgozik, anya-apa szerepe van, neveli a gyerekeinket, nagyon nehéz ez lelkileg” (31 éves női fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

Paul Zak pszichológus, a Neuroökonómiai Tanulmányok Központjának (Center for Neuroeconomics Studies) kutatója azt a központi kérdést fogalmazta meg, hogy van-e a moralitásnak kémiai alapja, van-e az erkölcsösséért felelős molekula?¹⁸ Rájött arra, hogy ez lehet az oxytocin, amely csak az emlősökben található meg. A rágcslók esetében arról ismeretes, hogy az anyák ennek köszönhetően gondoskodnak utódaikról, és némely élőlény esetében emiatt tolerálják az odútársakat. Emberek esetében a nők számára a szülést és a szoptatást teszi lehetővé, és szexuális együttlét közben mindkét nem termeli ezt a hormont az agyban és a vérben. Ma már tudjuk, hogy a bizalom kialakulásában és fennmaradásában nagyrészt az oxytocinnak van szerepe. Zak rávilágít arra, hogy az oxytocin szint megváltozása előre vetíti az empátiás készségünket, ahogyan másokkal bánunk, és az empátia tesz bennünket erkölcsössé. A magas fokú stressz azonban gátolja az oxytocin termelődését. Amikor kapcsolatban vagyunk másokkal (akár élőben, testi érintés útján, akár a szociális média felületein keresztül) oxytocin szintünk megemelkedik, és akiknek magasabb az oxytocin szintje, azok boldogabbak – mert mindenfajta kapcsolatuk jobban működik. Zak kutatásaiból, a fogvatartottak családi istentiszteletek iránti kimagasló igényeiből, valamint abból, hogy a megfosztások terén a családi kapcsolatok és szülői jogok korlátozása jelenti számukra a legnagyobb büntetést, azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az ösztönző eszközök vonatkozásában a családi istentiszteletek, családi beszélők jelentősége hatványozott.

Van 30 fő, akik reménytelen, a jövőbe vetett hittel és tervezéssel küzdenek meg a helyzettel. Bízunk abban, hogy szabadulásuk után jobb lesz:

„Nem érzem magam jogfosztott embernek mert valójában a testem be van zárva de a lelkem szabad. Egy múltó állapotnak fogom fel ezt a büntetést amit kiszabtak rám. A család erősítésével és kitartásával az elvesztett idő is pótolható.” (Nevét és korát meg nem adó, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

18 Zak, P. (2011)

„Az embernek nem azon kell siránkoznia, ami nincs neki, hanem abból kell kihozni a legtöbbet, ami van.” (45 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön)

„Vezeklésként fogom fel, mert idő kell a változáshoz fejben, lélekben egyaránt. Hiszem hogy jobb emberként térek vissza a társadalomba.” (49 éves férfi fogvatartott, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Nehezen, rengeteg akadályt raknak ezzel elénk, de mindenre van megoldás, nem szabad csüggedni. Minél hamarabb tudjuk építeni az életünket és helyre hozzuk amit elrontottunk” (24 éves férfi fogvatartott, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Először nehezen ment ez a dolog, mintha »mozgáskorlátozott« ember lennék - ami így is volt. Most már több év bentlét után, erőt ad, hisz az aki kitart mellettem, gyermekeim, nagynéném, exem. A tisztánlátást, az erőt a hit adta. Mostmár tervezek a jövőre!” (53 éves női fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

14 fő egyfajta transzcendencia révén törekszik a helyzet jobb megélésére, amelyhez különféle lelkigyakorlatok végzésével próbál közelebb kerülni.

„A hitemből merített erőből, reményből és kegyelemből el tudtam engedni az ilyen dolgokat.” (48 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„Katona ember lévén rendíthetetlen erővel, ami Istenben források és reményt táplálok a valóban jóindulattal felvértezett intézményi segítség iránt, ami a Szereteti kötelek valódi ápolásának lehetőségét hozhatja el” (52 éves férfi fogvatartott, Váci Fegyház és Börtön)

„Nagyon hiányzik a gyermekem és a testvérem és családja. De Istenbe vetett hitem erőt ad Nekem. Nélküle még nehezebb lenne. Sokszor ha szomorú vagyok imádkozom, és a zárkatársaim támogatnak lelkileg.” (36 éves női fogvatartott, Kalocsai Fegyház és Börtön)

12 fő elfogadással van a helyzet iránt.

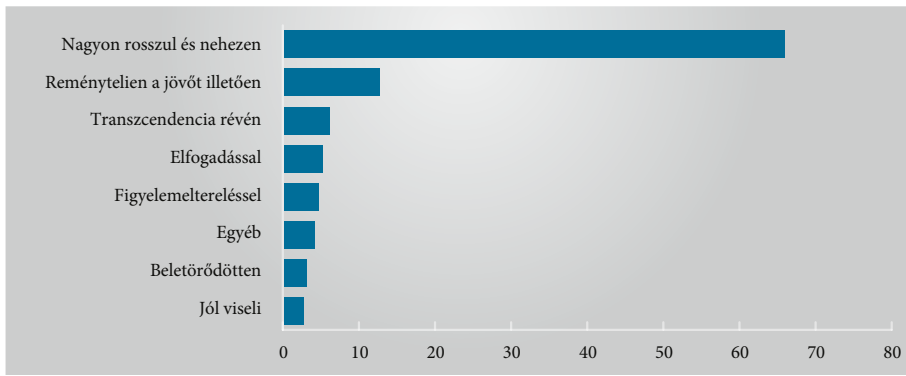
„Egyre nagyobb elfogadással. Egy szükséges megtapasztalás az életemben.” (52 éves férfi fogvatartott, Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

„Ez egy tanulság, megerősíti az életemet, változtatott sokat jó irányba a személyiségemen, felfogásomon.” (26 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

„A múltban elkövetett bűneim, jogos következményei amiket elfogadok.” (40 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhida Fegyház és Börtön)

11 fő figyelemeltereléssel birkózik meg, pl. munka, olvasás, sport. 10 fő egyéb módon, pl. fegyelmezetten, átlagosan, türelmesen. 8 fő beletörődötten és végül 6 fő elmondása szerint jól viseli.

6. ábra: Hogyan éli meg jogfosztott életét

Fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy milyen alternatív elképzelései vannak a fogvatartottnak, ha nem élheti azt a hitéletet, amit szeretne. Ebben az esetben milyen más lehetőségeket igényelne a bv. intézetben? Összesen 212 fő választát kategorizáltuk.

A válaszadók közel fele, 97 fő nem igényel más lehetőséget, vagy azért, mert ateista, és/vagy azért, mert a rendelkezésre álló lehetőségek kielégítőek számára. Közülük 10 fő kifejezetten arra hivatkozott, hogy a hitéletet nem lehet mással kiváltani számára, ha nem lenne más lehetőség, akkor is hinne.

„A hitem a szivemben van azt pedig csak az veheti el akitől kaptam. Az Úr!!! Szóval szerintem a hit gyakorlásához nincs szükség másra csak hitre.” (28 éves férfi fogvatartott, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet)

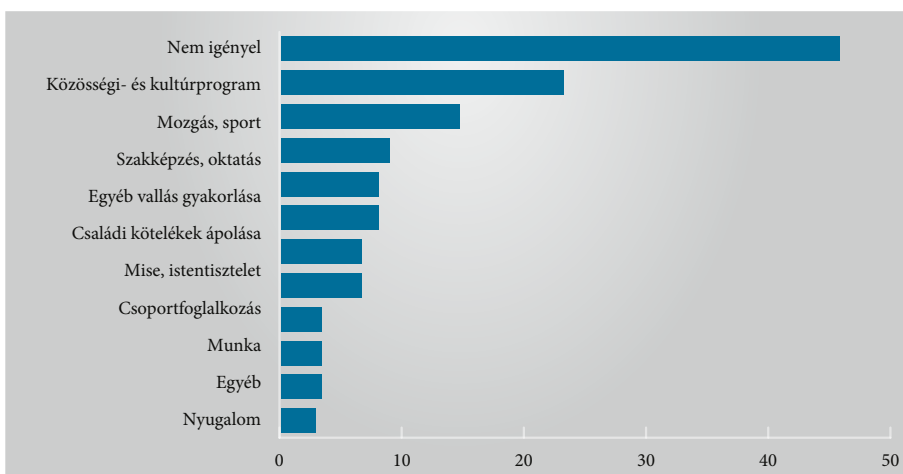
„A hitéletet önmagamban élem. A hit lélekből, szeretetből adódik, táplál. Ezt tanítani nem lehet, csak az utat lehet megmutatni. Az utat megtaláltam gyermekként.” (50 éves férfi fogvatartott, Sopronkőhida Fegyház és Börtön)

„Az én hitem mindennél erősebb a bv - nem tud biztosítani hitet a számomra, mivel a hitet érezni kell.” (26 éves férfi fogvatartott, Szegedi Fegyház és Börtön)

Közel negyedük, 49 fő a közösségi- és kultúrprogramban látna lehetőséget. A következőket sorolták fel: könyvtár, tévézés egész nap, rejtvény, kvíz, társasjáték (monopoly, activity, sakk, kártya), szakkörök (dráma, kultúr, mese, énekkar, olvasó, kézműves). Figyelemre méltó, hogy az egész napos tévézésen belül megjelent a kifejezetten keresztény filmek vetítése, „ami nevelő szándékú, segít közelebb kerülni Istenhez, illetve rajta keresztül megérteni az élet problémáit és látni azt, hogy Istennél mindenre van megoldás” (51 éves női fogvatartott, Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet).

31 fő több(féle) mozgási, sportolási lehetőséget szeretne: foci, pingpong, terembiciklizés, jóga, napi többszöri séta. 19 fő a szakképzés, oktatás terén fejlődne és szívesen tanulna tovább. 17 fő egyéb vallás gyakorlásával pótolná, pl. mohamedán, muszlim, ökumenikus, szabad keresztény, buddhista csoportos terápia révén vagy misszió gyakorlásával. Ugyancsak 17 fő a családi kötelek intenzívebb ápolására kívánna több lehetőséget, pl. hosszabb családi beszélőt, családi istentiszteletet, APAC programba illesztett vallási alkalmakat szeretne. 14 fő mise, istentisztelet vonatkozásában szeretne változatosabb programokat, ideértve a hangszeres dicséretet, a rendszeres hétvégekénti misét, kápolnába és a közeli templomba járást. Szintén 14 fő csoportfoglalkozást szeretne, ahol közelebb kerülhetne önmagához és másokhoz is, ahol irányított ugyanakkor mély beszélgetésekre is sor kerülne. 7 fő reintegrációs programok szélesítését és sokkal gyakoribb alkalmazását szeretné. Szintén 7 fő munkát vállalna, dolgozna. Ugyancsak 7 fő egyéb meglátásokat írt (orvosi segítség, pszichiáter, 3 személyes zárka, fűtés, internet, jobb élelmezés, megértés, meleg víz a fürdőben). Végül 6 fő nyugalomra, egyedüllétre vágyik, hogy senki más ne háborgathassa.

7. ábra: Más lehetőségek a hitéleten kívül

Összefoglalás

A 2022. évben a feltett „*Vallásos neveletésben részesült-e?*” kérdésre csekély számban válaszoltak, ezért ezen kérdőív módosításával idén megadtuk a lehetséges választható opciókat. A fentiek szerint az előző évihez képest most a kiterjesztett reprezentatív vizsgálatban 10%-kal kevesebben 24% felelt úgy, hogy egyáltalán nem részesült vallásos alapon nyugvó nevelésben.

A fogvatartottak közel 70%-a értékelte úgy 2022-ben, hogy biztosítva érzi a vallás-szabadsággal összefüggő jogainak gyakorlását. Ez az eredmény a megismételt kutatás vonatkozásban 62,5%-ra csökkent. A megkérdezett fogvatartottak közül 20% gondolta úgy, hogy nem biztosítják a bv. intézetben belüli vallásgyakorlását, ez a módosított kérdőív által hozott eredmények szerint 18%-ra csökkent, bár a hezitálók („nem tudom”) hasonlóan magas arányt, 17,5%-ot eredményezett. Az okokat firtatva a teljes (N) halmazból 57 fő (17%) közel fele-fele arányban jelölte meg, hogy nincs az igényének megfelelő felekezeti egyház vagy missziós szervezet, valamint lelkész jelen a bv. intézetben.

Az előző kutatás egyik meglepő eredményét nem erősítette meg a mostani. Akkor az elégedetlenség mérlege sokkal jobban eltolódott a női fogvatartottak irányába, míg a férfiaknak 9%-a, addig a nőknek 24%-a volt elégedetlen a bv. intézeti hitélettel. A 2023. évi felmérés alapján az elégedetlen női fogvatartottak száma 10 fő, a férfi fogvatartottak száma 47 fő volt a kérdőívek feldolgozása szerint. Viszont a kettő együtt 57 fő jóval nagyobb 37 fő létszám a 2022. évihez képest.

Az első kutatás eredményei alapján a férfiak vallásossága mind a saját halmazukhoz képest, mind a teljes halmazhoz viszonyítottan jobban elmozdult az intenzívebb vallásosság irányába. Ez a megállapítás nem nyert megerősítést a kontroll-kutatás során, mind a két fogvatartotti populáció körében hasonló arányt, 50% körüli eredményt mutatott.

A bűnelkövetők, az elítéltek köréből csekély számban jutnak el a (bűn)cselekményük felismerésére és a valódi bűnbánatra. A bűn, a bűnbánat felismerésének szükségessége csupán két fő fogvatartott mondatai között jelent meg az előző évben. A kibővített kérdőívben három kérdés is foglalkozott a bűn, bűncselekmény, bűnbánat és jóvátétel témakörével. „*Saját bűncselekményének súlyát mennyire ismerte fel egy 6-os skálán?*” kérdésre adott válaszok alapján 4 pont összértéket eredményezett a felmérés. A bűnbánatra jutás kérdésével összefüggésben 307 fő adott választ. Az előző kérdőív eredményéből nem vártan 259 fő igen, 48 fő (16%) nem választ adott és csupán 13 fő nem válaszolt erre a sarkalatos, kényes kérdésre. Összefoglalóan megállapítható, hogy fordított arányossági tényező fedezhető fel a stabil családi élet és a bűncselekmény súlyosságának felismerése között, ebbe a halmazba tartozók kisebb arányban jutnak el a bűnbánatra, valamint törik a fejüket a bűncselekményük jóvátételének

lehetőségeivel összefüggésben. A bűncselekmény súlyosságára magasabb pontszámot adó fogvatartottak több, releváns ötlettel álltak elő a jóvátétel lehetséges módozatait illetően. Azonban a megtérés, a vallásos tevékenységek sokfélesége, intenzív, gyakorló megélése, nem korrelál azzal, mennyire ismerte fel a bűnei súlyát. A kétmintás T-próbából az látszik, hogy a vallásosság minden mutatója (neveltetés, hitélet intenzitása, bevonódás, igénybe veszi-e a szolgáltatásokat...) szignifikánsan magasabb a bűnbánók csoportjában. A vallási alkalmakon való részvételek száma változó csak tendenciá szinten különbözik: ez is különbséget mutat, de nem annyira számottevően, mint a többi. A bűnbánók jobban bevonódnak az intézet hitéletébe. Még azt is látjuk, hogy a bűnbánók korábban nem jártak többet vallásos közösségekbe, tehát valószínűleg a börtönben tapasztalt hitéleti dolgok nagyban hozzájárultak a bűnbánat érzésének kialakulásához. Az, hogy korábban járt-e közösségbe, nem mutatott összefüggést azzal, hogy felismerte-e tette súlyát. Érdekes, hogy a korrelációknál azt láttuk, hogy a bűnei súlyának felismerése nem mutat összefüggést a vallási élményeitől, a vallásgyakorlástól. A fogvatartott szemszögéből lehetséges, hogy sokkal inkább az számít, amit ott és akkor neki a lelkész mond, ahogyan vele foglalkozik, beszélget vele, és ez az élmény felnőttfejjel sokkal jelentősebb lehet, mint az, hogy kisgyermekként néhány éven át járatják vallási alkalmakra.

A korrelációs vizsgálatokból lezűrhető, hogy minél idősebb a vizsgált személy, annál valószínűbb, hogy vallási neveltetésben részesült, valamint a bv. intézetbe történő bekerülést követően annál inkább bevonódik az intézeti hitéletbe. Ugyanakkor az is igazolást nyert, hogy a vallásos neveltetés nem mutat kapcsolatot azzal, mennyire vonódik be a börtön hitéletébe (nincs semmivel szignifikáns korreláció).

Markánsan változott a börtönlelkészek utógondozás keretében igénybe vehető szerepének a megítélése is a fogvatartottak körében. Míg tavaly úgy ítélték meg 51%-ban, hogy támasztékot nyújt a Börtönlelkészi Szolgálat a szabadulást követően, addig ez az arány 24%-ra apadt, 167 fő (53%) pedig kategorikusan visszautasítja a lehetőséget (ez az arány korábban 39% volt). Az elemzések alapján az is megállapítható, hogy minél inkább teljes családban él (stabil párkapcsolat, házasság) egy fogvatartott, annál kevésbé tart igényt a szabadulást követően a Börtönlelkészi Szolgálat támogatására.

A tárgyalt hitéleti szokások mind együtt járnak egymással, és ezek mind nagyon jól hatnak a fogvatartottakra: a vallásosak megértik és bánják bűnüket, felismerik a tetteik súlyát, szeretnék jóvátenni és ehhez több segítségük is van (külső-belső támogatók, misszió, transzcendens erők). Az intézetben kevesebb a konfliktusuk, nyugodtabbak ezen hívó fogvatartottak. Ez bizonyítja a börtönmisszió hatékonyságát.

A családtagok, hozzátartozók szerepe óriási, közel 50%-os jelentőséggel bír az elítélt mentális jóllétét, lelki stabilitását és a konfliktusmentes fogva tartást illetően. A kutatás

eredményei alapján a transzcendensbe vetett hit és a börtönlelkészi szolgálat együttes hatása sem éri el a családba vetett bizodalmat, megtartó erőt a fogva tartás biztonságának lelki tényezőivel összefüggésben. A fogvatartottak családi istentiszteletek iránti kimagasló igényeiből, valamint abból, hogy a megfosztások terén a családi kapcsolatok és szülői jogok korlátozása jelenti számukra a legnagyobb büntetést, azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az ösztönző eszközök vonatkozásában a családi istentiszteletek, családi beszélők jelentősége hatványozott.

Záró gondolatok

A témában végzett két kutatás végső eredménye abban foglalható össze, hogy a bv. intézetben belüli vallásgyakorlásba történő bevonódás sokkal inkább függ a fogvatartott által megélt történésektől – kriminalizálódás, büntetőjogi felelősségre vonás procedúrája, szabadságtól való megfosztottság, családi kapcsolatok meglazulásának megélésétől – és ezen tapasztalatok lelki feldolgozásától, mint attól, hogy gyermekként vallási neveltetésben részesült-e vagy sem. Ronald A. Knox kérdésére, hogy mikor és hogyan történik meg az átváltás, a börtönlelkészek adhatják meg a választ, a lelki támaszt kereső fogvatartottak felé fordulás alkalmait vizsgálóan. Az egyéni elköteleződés a csoportos hitéleti alkalmakon erősödhet meg, melyet az APAC részlegek lelkisége még magasabb szintre emelhet. A stabil családi háttérrel rendelkezők igénye ezen vallási alkalmak irányába lényegesen csekélyebb súlyt képvisel. A jogfosztottságból származó frusztrációk, a fogvatartottak közötti konfliktusok feldolgozásához szükséges lelki támogatást a legnagyobb arányban a családtól várják, a reintegrációs szakterület, a pszichológiai szakterület, valamint a Börtönlelkészi Szolgálat által képviselt támogató struktúra együttesen nem ér fel a család által biztosított lelki-kondíciós potenciállal. Ezért a családi istentiszteletek, családi asztal mellett történő látogató fogadásokban rejlő ösztönző lehetőségek szerepe kimagasló, mellyel a bv. intézeteknek élni szükséges. A fogvatartottak közel 50%-a nem igényel más lehetőséget a bv. intézetben jelenleg biztosított hitéleti alkalmak helyett. A választ adók másik felénél elvégzett tipológiai munkák elvégzését követően megállapítást nyert, hogy igénylik azon alkalmakat, amelyek során olyan közösségben lehetnek a társaikkal, ahol a kialakuló interakciók során a személyiségük fejlődhet.

Felhasznált irodalom

- Erdélyi Csaba (2022): Az egyes felekezetek börtönlelkészi gyakorlatának és eredményeinek bemutatása. *Belügyi Szemle*, 70 (Különszám 4.), p. 47-61. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.SPEC.4.2>
- Saroglou, Vassilis – Jaspard, Jean-Marie (2003): A vallás pszichológiája és a személyiség az ötfaktoros modell nézőpontjából. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk.): *Valláspszichológiai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 83-112.
- Századvég Politikai Iskola Alapítvány (2017): *Vallásosság és annak megítélése*. Online: <https://szazadveg.hu/2022.%20j%C3%BAlius%2011-ig%20R%C3%89GI/tarsadalomtudomanyi-kutatorcsoport/szazadveg-kutatas-vallasosság-es-annak-megitelese-2017.pdf> (Letöltés ideje: 2023. április 2.)
- Szentmártoni Mihály (2003): A felnőttkor vallásossága. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk.): *Valláspszichológiai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 65-81.
- Szilassy Roland (2022): A fogvatartottak vallásgyakorlásának aspektusai. *Belügyi Szemle*, 70 (Különszám 4.), p. 78-95. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.SPEC.4.4>
- Tihanyi Miklós (2022): A bűn és büntetés etikája. *Belügyi Szemle*, 70 (Különszám 4.), p. 103-119. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.SPEC.4.6>
- Veres András (2012): A börtönpasztoráció teológiai dimenziói. *Börtönügyi Szemle*, 40(2), p. 19-21.
- Zak, Paul (2011): Trust, morality – and oxytocin? Online: https://www.ted.com/talks/paul_zak_trust_morality_and_oxytocin#t-961527 (Letöltés ideje: 2023. április 2.)

